

"O God, moeten wij hier leven?"

Apolonia Lucie Buma, 25 september 1916

In 2002 stierf Apolonia 'Pommetje' Lucie Buma na een veelbewogen leven, waarin de oorlog een grote rol speelde. Toch heeft dit haar positieve kijk op het leven niet veranderd. Het rotsvaste geloof in het goede en de wonderen van God maakte haar tot een zorgzaam en vergevingsgedurven mens. Zoals ze later zou reageren over haar verzetswerk: "Ik heb het alleen maar gedaan om andere mensen te helpen." Na de oorlog weigerde zij meerdere malen elke onderscheiding of beloning, omdat ze vond dat ze niet meer dan haar plicht had gedaan. Alhoewel zij niet vaak over de oorlog sprak, praatte zij hiervoor vlijtig met haar nichtje Pollyanna Mienthuis - Buma in een zeven uur durend interview. In die gesprekken kwam de oorlog uitgebreid aan bod.

"Het was mijn plicht"

Pommetje werd geboren op 25 september 1916 te Arnhem. Ze groeide op in een hecht gezin met vijf kinderen en genoot een gereformeerde opvoeding. Hierdoor kneeg zij de waarden van het geloof mee dat de pagalpel ingegeven. Haar jeugd ging onberouw voorbij. Al op jonge leeftijd bleek ze talent te hebben voor borduren, wat ze tot op hoge leeftijd zou blijven doen.

Willemin Petroff – van Gorp¹, die twee klassen lager zat op de mulo, typeert haar als een wolkig en humerig meisje dat elke zondag trouw de kerk bezocht.

Na haar schooltijd kneeg Pommetje een baan bij de FIT.² Toen Nederland bezet was, werkte ze op de afdeling waar de gedwongen uitreis van mannelijk personeel naar Duitsland geregeld werd.

Pommetje vond het echter geen optie "die

schurken van Duitsers" te gehoorzamen: ze schreef het als haar vanzelfsprekende plicht zoveel mogelijk landgenoten te behouden voor uitzending naar Duitsland. Hierdoor kneeg zij een steentje� in het verzet. Onder de patriottische schulmannen Lucie en Egonard werden ze nauw samen met haar collega Bob, die doch Van Hoorn noemde.³

Tijdens een "werkdag" bij de FIT hield zij zich bezig met het versnellen van persoonbewijzen, het verzorgen van huisvesting voor onderduikers, en het opzetten van het illegale verzetsnetwerk in Nederland. Dit alles nam uiteindelijk haar volledige werkzaamheid in beslag. Later werkte ze ook als koerierster voor de British Intelligence Service. Hieraan gaf zij inlichtingen en papieren uit het Rijngebied door over de fabrieken waar VL en VJ-elektronen geproduceerd werden.

Op vrijdag 13 augustus 1944 werd Pommetje gearresteerd. Toen ze 's avonds illegale persoonbewijzen en vrijpostingen op had gehad, kwam plotseling de 50⁴ en "Lucie van Egonard" op te halen. In het najaar van 1945 schreef Pommetje over haar arrestatie: "bij het aankomen van die kisten kreeg ook de Bijbel een beetje." Deze werd helemaal doorgesletend en hoevel niet afzakut verboeden was te spreken, kon ik niet relaties op te merken. Daar mag u veel goed in kijken, daar kunt u nog veel uit leren."⁵

"Dit is het begin van gek worden"

's Avonds laat werd Pommetje overgebracht naar het Oranjehotel, de strafgevangenis in Scheveningen. Eenmalig geïsoleerd, werd ze in een cel gestopt. Daar had zij een

¹ Willemin Petroff – van Gorp, later moestkampgevangene en goede vriendin van Pommetje.

² Staatsbedrijf der Postdienst, Telegraaf en Telefoon.

³ De namen van Egonard en Van Hoorn verwijzen naar beide hoge edelen, die

ervaring die van invloed zou zijn op haar gehele leven. Toen zij na een lang verhoor in wanhoop, geknield voor haar bed, tot God bad, zag zij een groot, alles overheersend licht. Ze voelde twee handen om haar hoofd, dat tegen een schouder lag. Wie had een engel, wat het Jesus? Ze hoorde een stem die tegen haar zei: "Ik ben uw Vader, Gij zijt Mijn Kind, ik zeg voor u." Ze ging weer in bed liggen enzag aan het voorstelende een engel. Deze ervaring verdreef haar onzekerheid en gaf haar nieuwe hoop. "Toen wist ik ook, dat wat er vandaan zou gebeuren, ik was en bleef een kind van God."

In het gesprek met Pollyanna herinnende Pommelje zich dat ze niet altijd voelde dat God dicht bij haar was. Vaak voelde zij zich eenzaam.

In het Oranjehotel werd zij ziek, wat trotsch genoeg haar leven heeft gered. Ze was namelijk ter dood veroordeeld, maar die straf mocht alleen voltooid worden als de ter dood veroordeelde gezond verklaard was. Om te herstellen, werd ze overgeplaatst naar concentratiekamp Vught bij Den Bosch.

Pommelje kwam tenslotte in 'de Scheveningse barak', waar nog niet veroordeelde politieke gevangenen werden ondergebracht. De behandeling hier was erg streng. Medegevangene Corrie ten Boom zou later schrijven: 'De Machtheiters' voelen haar [sic] onmacht en zoeken hun kracht in wreedend dreigen met zware straffen.'

Intussen ruisten de geallieerden op en besloten de bezetterenkamp Vught te ontruimen. Op 6 september gingen alle vrouwen op transport naar Ravensbrück, ten noorden van Berlijn. Pommelje kwam die dag laat terug van haar werk in het Asyl, de ziekenbarak in het kamp. De rijen waren al opgesteld voor vertrek, toen ze daar onverwacht ook Willemijn zag staan. Ze zouden hun hele gevangenschap bij elkaar blijven en een bijzondere vriendschap ontwikkelen.

Eenmaal in de treinwagen, waarin ongeveer 80 vrouwen zaten, kon ze alleen maar staan. De reis duurde twee dagen en twee nachten. De broden die de Geiters hadden meegengegeven, waren uitgedroogd en viez. De vrouwen hadden moeite deze te eten. Bovendien hadden ze een verschrikkelijk droge mond, aangezien er geen drinkwater meegengegeven was. Onderweg werd steeds gericht wegnaar bombardementen. Een van de leden dat zij stopten, brachten de vrouwen zo hard op de deuren dat de bewakers de deuren open deden. Zij deindend achteruit van de stank.

Vanaf het station in Ravensbrück moesten de vrouwen nog een stuk lopen naar het kamp. Wat ze daar aantroffen, was vreselijk. "Want ik al over de Duitse concentratiekampen gehoord, maar dat het zo erg was, had ik mij noch kunnen voorstellen. [...] We zagen vrouwen, of beter gezegd, skeletten in kamers gehuld, voll en met open wonden en verweldeerde ogen. In mijn hart was slechts één kreet: 'O God, mochten wij hier leven?'" De eerste nacht brachten de vrouwen door op een berg kolengrui in de open lucht, omdat de registratie lang op zich liet wachten. Na eindelijk geklaard te zijn, werd iedereen verplaatst naar barak 28. Elke dag moesten de vrouwen 's ochtends in 's avonds urenlang op appel staan, waai in de stormende regen. Op zulke momenten had Pommelje tot God. "Dan sliep ik naar buiten, en dan hield de regen op. Het klinkt misschien gek, maar het is gewoon zo."

De zwangerschap was goedtwaar. Pommelje moest lompen met zond op rits omhoog duwen, terwijl zij hier geen kracht meer voor had. Haar schoenen waren kapotgeslagen, waardoor ze op

blote voeten moest lopen. Tijdens het werk zong ze soms toch nog Nederlandse liedjes met de andere vrouwen. 'Tuur om de nacht' is een van 's, zoals ze later schreef. Maar, zodra ze terug was in de barak, was de toestand ondraaglijk. 'Ik was zo verschrikkelijk moe, ik kon niet meer naderen. Ik dacht: dit is het begin van gek worden.'

Lange tijd woude ze God aanwezigheid niet meer, totdat ze uit vermoedelijk een Kübel¹ met koffie het vallen. Haar bens en voeten zaten onder de brandbladen die niet verbonden mochten worden. Desondanks ging zij stiekem naar een verpleegster die haar bens en voeten met het waterige wat er was; papieren verband dat leek op wc-papier. Wonder boven wonder genas het. "Eigenlijk bovennatuurlijk hét, dat zoets geneest."

Pommelje met haar broertje Spoor voor de boring.

"Wei telden van de hangen"

Op 12 oktober 1944 werd Pommelje met ongeveer 200 vrouwen op transport gesteld naar München. Van de reis heeft ze niet veel meegeregen, door dysenterie lag ze bewusteloos in de wagon. Vanaf het station in München moest ze op een aardappelkar naar de barakken worden gedragen. De groep vrouwen werd heringeplaatst in een buitenkamp van Dachau: Agfa-Kornwestheim. Ook Pommelje moest, ondanks de dysenterie, aan het werk. In het gesprek met Pollyanna vertelde ze dat ze op een dag in elkaar zakte toen zij pakken met aardappelen moest dragen. De commandant was woedend en stakte haar onder toezicht van een Duitse vrouw, die in de keuken van het kamp werkte. Bij vertrekende hem: "Werken zal wel!" Nadat de commandant vertrokken was, liet zij Pommelje echter in een hoekje zitten en maakte zij knullen voor haar. Ze hieldt zich alleen maar bezig te houden met het uitlijden van groots, een relatief lichte taak. Ook kon zij hier vast extra voedsel vergaren door het in haar kleding te verstoppen. Dit dedde ze met haar kamperlanddinnen.

Later moest zij in de fabriek aan de lopende band werken. De vrouwen zaten om en om met Duitse burgervrouwen, die niet in het kamp verblijven. Pommelje vond dit werk verschrikkelijk; de

¹ bewaaktoren.

² Met.

³ Zuster van een dienst die wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van bloed

in de ontlasting.

⁴ Fabriek die zich specialiseerde in het produceren van granaten van dwerggranaat.

kruk was hard, wat pijn deed aan haar uitgemergelde lichaam. "Mijn jurk was klassiek van de tressen." München werd regelmatig gebombardeerd. Pommelje was te ziek om 's nachts nog naar de keukens te gaan om te schullen, maar ze moest toch. Op een avond was ze zo lastig, dat ze bij de Poolse vrouwen kwam te zitten. Deze baden tot Maria. Pommelje was gereformeerd en niet gewend tot Maria te bidden¹, maar zij wistte in deze kelder opeens zo'n laacht in haar kamer, dat ook zij hardop begon te bidden. De Poolse vrouwen waren rustig en klampten zich aan haar vast. Dit gebeurde nog een tweede keer, maar de derde nacht had zij hier geen krocht meer voor. Ze besloot bij haar eigen vriendinnen te gaan zitten. "Dat was heel gemak, want ik heb waarschijnlijk die vrouwen in de steek gelaten." In het gesprek met Pommelje merkte Pollyanna op: "Ik weet niet of je het zo moet zien, wij hebben natuurlijk ook twee nachten gezien hoe het [bidden] werkte." Pommelje had het nog nooit zo bekijken. "Pollyanna, dat erg je goed. [...] Ik had altijd het gevoel dat het een falen van mij was."

Intrusen verslechterde haar toestand en werd zij naar het hoofdkamp van Dachau gebracht om aan te sterken. Hier was de Nederlandse Gert Nalis verpleger in de levenskamp voor vrouwen. Hij bracht hen etiket voedsel, waardoor Pommelje in drie weken tijd tegen kilo aan kwam. Aangetrokken en nauwelijks verplagend personeel aanwezig was, waren de ziekten op elkaar aangewezen. Pommelje hield zoveel als ze kon. "Heerlijk vond ik het, ik kan wel zeggen dat het mijn lijstje geworden is geweest. [...] Hoeklaag was, dat ik me ontzettend gedukkig voelde als onze ziekten opkwamen, toen alles om je heen op de dood was ingesteld."

Na terugkomst in München bleek dat de Agfa-fabriek tijdens een van de bombardementen was geraakt. De fabriek werd geleegd. Voortaan moesten de vrouwen werken bij particulieren. Zo kreeg Pommelje met een paar anderen de taak een waterleiding aan te leggen. Dit duurde enkele dagen, totdat de vrouwen te horen kregen dat zij zich daar moesten maken voor vertrek. Ze zouden te worden weggevoerd, voor de opruikende geallieerden uit.

"Een dag om neukt te vergen"

Op 27 april begon de voettocht, later ook wel dodenmars genoemd. De vrouwen liepen drie dagen lang. Het gerucht ging dat de commandant opdracht had gekregen de gevangenen naar een ander kamp in een dal te brengen. Er zou een stormwind worden doorgetrokken, waardoor het dal vol zou liggen en het kamp overgespoeld zou worden. De reis strandde echter in het stadje Wolfshausen, waar een boer hun onderdak bood. "Ziet u nou niet dat de vrouwen niet meer kunnen?", zou hij volgens Pommelje gezegd hebben. "Ik heb een grote schuur, laat ze maar bij mij komen." De volgende ochtend, op 30 april, bleek de SS-bewaking gesluikt. De gevluchten waren dichter en dichterbij. "[...] De volgende morgen vroeg gingen wij op stap, het dorp in. Grote zwarte legerwagen reden het plaatsje binnen. Wij waren allemaal wild enthousiast onze bevrijders toe, die even enthousiast terugzwaaiden. Het was een dag om nooit te vergeten, de mooste van mijn leven."

De draad weer opgepakt

Na tweehalve week was alles klaar voor vertrek. Met nachtvagens gingen de vrouwen op 15 mei naar St. Margarethen in Zwitserland en van daaruit per trein naar Brussel. Hier woonden

Pommelje met Willemijn voor het eerst weer een dienst bij in een gereformeerde kerk. Spoedig daarna zou de reis naar Holland worden voortgezet. "Hun was haast niet te geloven dat we zo dicht bij onze dierbaren waren."

Op 21 mei 1945 kwamen de vrouwen aan in Oudenbosch in Brabant. Ze werden ondergebracht in een klooster, waar ledenvrouwen werden ingeschreven en gedoopte. De rijken waren lang, ledenvrouwen, onder wie veel mensen die in Oostenrijk te werk waren gesteld, droeg tot Pommeljes verbazing voor. Ze was woedend en protesteerde. Uiteindelijk kwam er een aparte rij voor oud-gevangenen van concentratiekampen.

Dat ze nog niet zonder toestemming naar het westen van Nederland door mocht reizen, omdat het nog maar net bewrijf was, kwam als een verrassing voor haar. Om toch terug te keren naar huis, trok ze de volgende morgen met vriendinnen, onder wie Willemijn, in een lageroute. Ze werden verstopt onder zakken aardappelen. Onderweg stonden ze bij Wissenschaer even stil. "Daar ontdekte ik een prachtig bosje met rododendrons en ik plukte er een heel boeket van. We schreven onze handtekeningen op een velletje papier en wilden die bes onderweg naar huis op de stoep van het paleis leggen, voor onze gebarsteerde kastanje."

Toen ze uiteindelijk thuis in Den Haag aankwamen, bleken haar ouders in Friesland te zitten. In het lege huis trof Pommelje het horloge aan dat ooit voor haar amanuense had afgestaan om de afwas te doen. Het lag nog op dezelfde plek.

Ditzelfde week reisde zij naar Friesland en vond het weer een beetje ouderen plaats. Niet veel later gingen Pommelje en Willemijn op aanraden van Willemijn's huursus² naar Schotland en Engeland. Ze begaf zich een grote groep jongens die in de oorlog normen en waarden verloren waren doordat ze in de Hongerwinter erop uit waren gestuurd door hun ouders om voedsel te stelen. Pommelje schreef: "Ik zit aan de oever van de Clyde in Schotland met een heel dol spelende Hollandse jongens om mij heen, die hier nieuwe kochten oppaden voor hun toekomst en hun hart ophalen aan het goede eten, de prachtige natuur, en de vriendelijke Schotse gastvrijheid." Psychologisch gezien was dit een uitstekende manier om de confrontaties te verwerken.

Van links naar rechts: Pommelje's moeder, Arie Buma en zijn vrouw Gert, Pommelje en haar vader, 1946.

"Ik hield die Duitsers niet!"

Met lang na terugkomst in Nederland ontmoette Pommelje Klaas Johannes 'Jo' Koppert. Ook hij had verzetswerk gedaan. Door zijn werk bij de Rijksautotoebieëncentrale had hij de beschikking over een auto en kon hij tijdens de Hongerwinter illegale landappelen rondbrengen. Hiervoor had hij van de

¹ Maatsverering speelt in het katholieke geloof een grote rol.

² De herinneringen van Pommelje en Willemijn liggen uitstekend. Het is niet

Duitse dienstpost een leuke gestolen met rijvergunningen voor alle routes en had hij zijn busje in dezelfde kleuren als die van de bussen van de dienst gekozen. Pommelje en Jo trouwden en bleven hun hele leven bij elkaar. Ze kregen samen één kind: Spoor.

Wat werkt betreft volgde zo de opleidingen tot maatschappelijk werkster en later tot coupeuse. In haar enige tijd hield zij zich ook bezig met handwerk en naaldkunst. Zo heeft zij bijvoorbeeld de bruidsjurk voor Pollyanna en verschillende jurken voor kerken gemaakt. Daarnaast was zij actief bij de Stichting Vriendenkring van Dachau¹¹, waar ze contact hield met haar kompanjondinnen. Hierbijnam ondertussen inderdaad veel opheld over de mogelijke gratieverlening aan de Duitse oorlogsmisdadigers die gescreven zaten in Breida: Willy Lages, Franz Fischer, Ferdinand aus der Fonten en Joseph Rosalia. Door een van hen was Pommelje zelf nog verhoord. Nadat Lages in 1966 was vrijgelaten omdat hij terminaal ziek was zijn en Rosalia in 1973 in gevangenachtig was overleden, werden Fischer en Aus der Fonten in 1989 daadwerkelijk vrijgelaten. Pommelje was een van de weinige oud-vervoersters die zich in dit bericht kon vinden. Immers, in geen enkele andere rechtstaat ter wereld waren oorlogsmisdadigers zo lang vast. En juist om de rechtstaat te verdedigen, was ze in verval gegaan. Naar, lontgevoegd zo: "Dit betrekent niet dat ze liegen, dat schop die schurken absoluut de gevrees over!" Hiermee liet zij zien dat ze, ondanks alles, toch menselijk bleef denken. "Ik hou de Duitsers niet in dezelfde mate als andere mensen dat doen. [...] Natuurlijk, je haat de SS wel, maar niet het gewone Duitse volk. Zolang we de Duitsers haten, kan de wereld niet verbeterd worden."

Vln links naar rechts: Jo, Pommelje, hun zoontje Spoor en Pommelje moeder, jaren '50.

"Die mensen zijn samen op weg naar het Reich." Wandschilderij geschilderd door Pommelje, hangt in de herinneringskerk "De Hooilade" in Amstelveen-Duivendrecht.

Afsluitd

In 1945 schreef Pommelje aan haar ouders: "Pa en moe, ik ben jullie zo ontzettend dankbaar dat ik gelovig opgevoed ben. Dat geloof, mijn eeuwige optimisme en de verbeelding dat Holland al mij was, heeft me op de been gehouden, vooral toen ik heel erg ziek geweest. Steeds weer heeft God me geremd."

In het leven van Apolonia Lucia Burns is het geloof altijd een grote rol blijven spelen. Mede daarom had zij vrede met de dood. In het begin van 2003 werd zij ziek. Toen de dokter na een lange strijd wong of zij niet liever wilde gaan slapen, antwoordde zij: "Ik ga op Gods tijd." Desalniettemin gaf ze op het einde toe. Haar nichtje Pollyanna bewaarde lange en stille haar gezicht. "Tante Pomi, het is goed voor je maar," Enkele minuten later, in de ochtend van 3 maart, overleed zij.

Geschreven door Barbara Gabeler (1998) en Irina Westrik (2008) voor het herinneringsboek in de Verzorgingskerk in de Gedenkstätte Dachau en kan www.gedenkwerkstauk.com

Belangrijkste bronnen:

- Interview met Pollyanna Nienhuis - Burns, door Barbara Gabeler en Irina Westrik, Valkenburg, 16 oktober 2015
- Interview met Willemijn Petroff – van Gun, door Barbara Gabeler en Irina Westrik, Baam, 17 oktober 2015
- Meerdere interviews met Apolonia Lucia Burns, door Pollyanna Nienhuis - Burns, 1999
- Archiefstukken International Trading Service (ITS), Bad Arolsen, Duitsland
- Dossier 158.550, Apolonia Lucia Burns, Archief Oorlogszaak, Rode Kruis, Den Haag
- Dossier Apolonia Lucia Burns, MOB Amsterdam, archiefnummer 500, toegangsnnummer 1-8

Vught, 24 maart 2016

Pollyanna Nienhuis - Burns

Barbara Gabeler

Irina Westrik

¹¹ Stichting die het contact tussen oud-Dachauers in stand houdt.